

Att använda en plats

Arkeologi, förmedling och besöksnäring i framtidens Uppåkra.

Anna Rasmusson

Mastersuppsats på 15 hp i Historisk arkeologi Vt 2010

Lunds Universitet

Institutionen för arkeologi och antikens historia

Handledare: Jes Wienberg

Abstract

Located in the southern most part of Sweden, approximately five kilometres from Lund, is a small village called Uppåkra. However, for 1000 years during the Scandinavian Iron Age this was one of the largest settlements in Scandinavia. It is believed to have been a place of special significance, a religious and political centre as well as an important place for trading goods.

Since the mid 1990's, archaeological investigations and other surveys have been a reoccurring feature in Uppåkra. The local and regional authorities are now planning to build a new heritage centre here, where visitors will be able to see or even participate in the fieldwork and where finds will be stored and exhibited. The plans are still a work in progress, but it is hoped that the project will be finished by the year 2014. Apart from the authorities, the project also requires involvement and cooperation from landowners, from different parts of Lund University and preferably also from the Swedish government.

The plans and the project's many stakeholders are the main focus for this thesis. The aim is to discuss how the different stakeholders use history and cultural heritage to plan for the future in Uppåkra. The analysis has shown that several of them believe that building an archaeological centre in Uppåkra will strengthen the identity of the local population. Also, the municipality of Staffanstorps, where Uppåkra is situated, want to use the development of Uppåkra to improve the municipality's image within the region.

The stakeholders also have a lot of faith in the archaeological fieldwork's ability to attract tourism. With the exception of two small grave mounds, next to nothing of Uppåkra's Iron Age is visible above ground. The archaeological surveys will be the main attraction on offer in Uppåkra.

1 INLEDNING	3
1.1 SYFTE OCH PROBLEMMOMRÅDE	3
1.2 MATERIAL OCH AVGRÄNSNINGAR	4
1.3 METOD	5
1.4 BAKGRUND	5
1.4.1 UPPÅKRA OCH ARKEOLOGIN	6
1.4.2 STIFTELSEN OCH DET PLANERADE ARKEOLOGISKA CENTRET	7
1.5 FORSKNINGSHISTORIK OCH TEORETISKT RAMVERK	9
1.5.1 KULTURARVSPRODUKTION OCH VÄRLDSARVSLISTAN	10
1.5.2 PUBLIK ARKEOLOGI ELLER ARKEOLOGI INFÖR PUBLIK?	12
2 ANALYS	13
2.1 STAFFANSTORPS KOMMUN	13
2.1.1 CENTRETS FUNKTIONER	13
2.1.2 DEN ARKEOLOGISKA PARKEN	14
2.1.3 REGIONAL OCH KOMMUNAL UTVECKLING SAMT BESÖKSNÄRING	15
2.1.4 UPPÅKRA I LOKALPOLITIKEN	15
2.2 KULTURDEPARTEMENTET OCH RIKSDAGEN	17
2.3 REGION SKÅNE	17
2.4 REGIONSMUSEERNA	18
2.5 LUNDS UNIVERSITETS HISTORISKA MUSEUM	18
2.6 LUNDS UNIVERSITET	20
2.7 INSTITUTIONEN FÖR ARKEOLOGI OCH ANTIKENS HISTORIA VID LUNDS UNIVERSITET	20
2.8 LUNDS KOMMUN	21
2.9 GEMENSAMMA UTTALANDEN	21
2.8 DISKUSSION	22
3 AVSLUTNING	24
3.1 SLUTSATSER OCH SAMMANFATTNING	24
4 REFERENSER	26
4.1 LITTERATUR	26
4.2 OFFENTLIGA HANDLINGAR	26
4.3 TIDNINGSARTIKLAR	27

1 Inledning

Där byn Stora Uppåkra ligger idag fanns i cirka 1000 år en av Skandinaviens största järnåldersboplatser. Här ska, om allt går enligt planerna, Uppåkra Arkeologiska Center (UAC) invigas år 2014. Bakom satsningen står Stiftelsen Uppåkra Arkeologiska Center, vilken bildades hösten 2009. Stiftare är Staffanstorps kommun, Lunds kommun, Region Skåne, Lunds stift, Uppåkra församling samt Staffanstorps AB. I styrelsen finns även representanter från Länsstyrelsen och Lunds Universitet, vilka ska fungera som vetenskapliga garantier.

I Uppåkra äger forsknings- och seminariegrävningar rum så gott som varje år, beroende på ifall det för tillfället går att finansiera dem. Skolklasser och intresserad allmänhet får vid dessa tillfällen möjlighet att lära sig mer om bosättningen och dess samtid. Det som visas upp är emellertid inte bara fynden och kulturlagren. Uppåkra är också ett skyltfönster för arkeologin som vetenskap och yrke. Möjligheterna att vidareutveckla platsen till ett populärt besöksmål för både regional och internationell turism anses av flera intressenter vara stora. På sikt hoppas de också att Uppåkra ska få en plats på Unescos Världsarvslista. En sådan utnämning skulle sannolikt höja besöksiffrorna avsevärt.

Navet för aktiviteterna kring det planerade centret kommer att vara de fortsatta arkeologiska utgrävningarna av boplatserna, kring vilken man hoppas kunna utveckla nya metoder för publik arkeologi. Centret är också tänkt att användas för forskning samt konservering och magasinering av fynd.

1.1 Syfte och problemområde

Uppsatsen kommer att handla om hur järnåldersboplatserna i Stora Uppåkra presenteras och används av olika intressenter. Framst diskuteras de som är mest aktiva i stiftelsen UAC, nämligen Staffanstorps kommun och Region Skåne. I den nämnda stiftelsen ryms ett antal intressenter, vilka delar en del intressen, men i många avseenden har olika mål med sin verksamhet. Dessa skall nu samverka för att göra verklighet av planerna på ett arkeologiskt center.

Uppåkracentret ska presentera bosättningens historia, men det är också tänkt att vara en plats där arkeologiskt fältarbete och forskning står i centrum. Arkeologiska utgrävningar är en verksamhet som de flesta nog snarare förknippar med utgifter än med intäkter. Ändå är stiftarna beredda att i olika utsträckning investera tid och pengar i att göra Uppåkra till ett

arkeologiskt center. Några av dem har visserligen skyldigheter att stödja olika typer av kulturverksamhet, men någon slags lönsamhetspotential, ekonomisk eller annan, måste de se i Uppåkracentret. Annars är det inte sannolikt att de valt att nysatsa på ett besökscenter på platsen, när många etablerade museer och liknande tampas med nedskärningar.

Uppsatsens huvudsakliga fokus kommer att ligga på de planer som finns på att uppföra ett arkeologiskt center på platsen, samt de avsikter och visioner som ligger bakom dessa planer. Den handlar inte om hur enskilda människor använder historien, utan om offentliga aktörers historiebrik. Det är intressant att skriva om något som ligger en bit in i framtiden, därför att det ger de inblandade större spelrum ta ut svängarna i sina visioner utan att kompromissa. Därför handlar den här uppsatsen inte bara om hur olika intressenter använder det förflutna, utan om hur de *vill* använda det.

Undersökningens övergripande syftet är att diskutera intressenternas historie- och kulturarvsbruk i relation till bosättningsplatsen i Uppåkra. Detta kommer att göras utifrån följande frågeställningar.

Hur presenteras Uppåkra och dess historia, vilka aspekter betonas och vilka paralleller dras?

Hur vill man använda platsen? Vad vill de olika aktörerna åstadkomma med projektet?

1.2 Material och avgränsningar

Källmaterialet kommer att utgöras av skriftligt material. Det består främst av offentliga handlingar som rör etableringen av ett besökscenter i Uppåkra. Det handlar bland annat om Region Skånes beslut angående deltagande i stiftelsen, med bilagor och om de planer som tagits fram på initiativ av Staffanstorps kommun. Dessa utgörs av en tidig förstudie till en arkeologisk park, utförd av MITEK AB år 2007, det allmännyttiga bostadsföretaget Staffanstorps hus förstudie från 2008, samt ett nyligen offentliggjort program för det arkeologiska upplevelsecentret, framtaget av konsultbyrån SWECO. Dessa kommer att presenteras mer ingående i kapitel 1.4.2.¹

Tidsmässigt kommer undersökningen att begränsas till material som tillkommit från år 2007 och framåt, eftersom det var då den första konkreta planen för utveckling av

¹ Staffanstorps kommun/Mitek AB , 2007-05; Staffanstorps kommun/Staffanstorps hus; 2008-12-18; Staffanstorps kommun/Sweco, 2010-01-15.

besöksverksamheten i Uppåkra offentliggjordes. Tidningsartiklar från den valda tidsperioden används också i de fall de innehåller uttalanden från någon av intressenternas representanter.²

1.3 Metod

Utifrån det valda materialet kommer en kvalitativ analys att göras. I analysen kommer de olika intressenternas roll i Uppåkraprojektet att undersökas. Varje institution kommer att analyseras var för sig. Resultatet kommer sedan att diskuteras utifrån frågeställningarna ovan.

En annan möjlighet hade varit att göra intervjuer. Jag är emellertid ute efter en ”officiell” version av vad de olika intressenterna vill åstadkomma. Jag anser att intervjuer eller enkäter hade inneburit att jag dels riskerat att få ett svar anpassat för någon som skriver en uppsats om projektet, dels hade fått olika svar beroende på vilken representant för en organisation jag frågat och det inte sådana interna skillnader jag vill undersöka. Vidare krävde uppsatsens ganska snäva tidsramar en snabb materialinsamling, vilket gjorde skriftligt material mer lämpligt.

I uppsatsen kommer skriftligt material av olika karaktär användas, som kommer behöva behandlas på olika sätt. Kommunens plandokument och andra handlingar används för att utröna syftet med det planerade besökcentret, samt för att undersöka hur platsen beskrivs.

Tidningsmaterialet används inte för att analysera journalistens eller utgivarens bild av Uppåkrarelaterade nyheter. Däremot förekommer det i tidningsartiklar uttalande från representanter för stiftelsens medlemmar som i sig kan vara relevanta för analysen.

Åsiktsskillnader mellan vissa av intressenterna kan vara intressanta att ta fasta på i diskussionen, men undersökningen kommer inte att utgöras av en ren jämförande studie. Något som kan vara viktigt att betona inför analysen är att mycket av planeringen kring UAC har skett gemensamt och de olika intressenterna har även tagit del av varandras handlingar. Detta gäller framför allt stiftarna. Alltså är det inte särskilt givande att ägna sådana likheter alltför stor plats.

1.4 Bakgrund

² Hårdh & Larsson 2007, Rosengren 2007, Staffanstorps kommun/MITEK AB, 2007-05.

1.4.1 Uppåkra och arkeologin

Stora Uppåkra ligger cirka fem kilometer utanför Lund, i Staffanstorps kommun. Här låg under järnåldern en synnerligen fyndrik bosättning av imponerande storlek. Bosättningen upptäcktes på 1930-talet, i samband med uppförandet av en ny gård. Vid arbetet uppmärksammades besynnerliga färgskiftningar i marken, samt keramikskärvor och andra föremål. När sedan Carl-Magnus Vifot från Lunds Universitets Historiska Museum kallats till platsen fastställde han att det handlade om en boplats med kulturlager som var upp till tre meter tjocka. Vifot grävde några provgropar för att skapa sig en uppfattning om boplatsens storlek, men under de efterföljande decennierna avslöjade vägarbeten och liknande i trakten att den var avsevärt större än han anade.³

Det var också på 1930-talet som Svenska Sockerfabriksaktiebolaget lät genomföra en undersökning av bland annat fosfatvärden i jord som användes för betodling. I Uppåkra var värdena mycket höga över en mycket stor sammanhängande yta. Även detta indikerade att boplatsen varit ovanligt stor med mycket mänsklig aktivitet.⁴

Några arkeologiska undersökningar blev dock inte av, finansiering fanns helt enkelt inte för ett arbete av den omfattning som skulle krävas för att få en ordentlig uppfattning om en boplats av Uppåkras storlek. Inte förrän på 1990-talet lossnade det. Ett projekt startades av forskare vid Arkeologiska institutionen vid Lunds Universitet i samarbete med representanter för Malmö Kulturmiljö samt Riksantikvarieämbetet UV- Syd. Projektet gick under namnet ”Samhällsstrukturen under järnålder i Sydsverige”. Ett anslag från Riksbankens Jubileumsfond möjliggjorde en första etapp av undersökningar i fält. Dessa bestod av undersökningar med metalldetektor, borrhningar, geofysiska mätningar samt mindre utgrävningar. Syftet var att försöka avgöra var man skulle koncentrera fortsatta utgrävningar. Dessa metoder gav också en klarare bild av bosättningens omfattning vid olika tider under järnåldern. Metalldetektorfynden var många och av sådan karaktär att de stärkte uppfattningen att Uppåkra inte varit en vanlig järnåldersboplats, utan troligtvis en så kallad centralplats med särskilda ekonomiska, sociala och religiösa funktioner. Det uppdagades även att boplatsen hade en mycket längre kontinuitet än man tidigare trott. Troligtvis har den grundats kring vår tideräknings början och existerat fram i sen vikingatid. De arkeologiska

³ Hårdh & Larsson 2007, s. 5ff.

⁴ Ibid, s. 107.

undersökningarna har fortsatt under 2000-talet, finansierade genom bidrag och anslag från bland annat Tetra Pak och privata donatorer.⁵

1.4.2 Stiftelsen och det planerade arkeologiska centret

Stiftelsen Uppåkra Arkeologiska Center bildades, som nämndes i inledningen, den 30 augusti 2009. Dess syfte är att främja arkeologisk, kulturhistorisk, museal och kulturell verksamhet vid Uppåkraboplatsen, samt ”verka för ökad kunskap om fornlämningarna och förståelse för värdet av dessa även i ett internationellt perspektiv.”⁶

Planer på någon form av besökscenter i Stora Uppåkra har diskuterats under flera år. En första förstudie publicerades 2007. Denna utfördes av MITEK AB på uppdrag av Staffanstorps kommun. Kommunen ville anlägga en arkeologisk park på fornlämningsområdet, vilken skulle vara ständigt öppen för allmänheten utan avgifter. Platsen skulle stängslas in, besås med gräs och betas av får. Planen hade emellertid en del, enligt min mening, mindre genomtänkta drag. Ett framträdande förslag var att järnåldersbyggnaderna skulle gestaltas som en form av träruiner på de platser där de en gång stått. Detta var ett specifikt önskemål från kommunstyrelsen. När det gäller en plats som Uppåkra, med sin långa kontinuitet blir ett sådant förslag emellertid tämligen problematiskt. Detta eftersom flertalet byggnader, med olika riktning och utsträckning, har byggts vid olika tidpunkter på samma plats. Således hade konstruktioner av den tilltänkta typen enbart kunnat gestalta en utvald tidspunkt under boplatsens långa historia.⁷

En ny förstudie blev klar i december 2008. Denna togs fram av det allmännyttiga bostadsföretaget Staffanstorps AB, som ägs av kommunen. Förslaget gällde ett arkeologiskt center, även om planerna på en omgivande park av något slag fanns kvar. Inspirationen bakom den tilltänkta byggnaden är en ”lyft grästorva” där taket ska utgöras av en gräsbevuxen terrass. Staffanstorps AB ska finansiera projektet, vars kostnad uppskattats till 85 miljoner kronor. Den årliga hyreskostnaden beräknas uppgå till cirka 6 miljoner.⁸

⁵ Ibid, s. 7ff

⁶ Staffanstorps kommun 2010-01-15, s. 4.

⁷ Staffanstorps kommun/MITEK AB 2007-05.

⁸ Staffanstorps kommun/Staffanstorps AB 2008-12-18; Region Skåne 2009-06-23, bilaga 2.

Bild 1. "Den lyfta grästorvan", den planerade utformningen av byggnaden som ska inhysa Uppåkra arkeologiska center.⁹

En mer utarbetad plan för hela anläggningen offentliggjordes av Staffanstorps kommun i januari 2010. I arbetet med den senaste planen för besökscentret hölls en så kallad designdialog med representanter från de inblandade i stiftelsen samt bland andra vägverket. Den tyngsta diskussionspunkten gällde var själva byggnaden skulle placeras. Enligt de senaste planerna ska den uppföras strax öster om kyrkan. Denna placering gör den mindre iögonfallande i landskapet än vad som från början var avsikten. Planerna för den så kallade "lyfta grästorvan" har i övrigt inte förändrats väsentligt sedan förstudien. Byggnaden ska ha en area av ca 4000 kvadratmeter uppdelat på fyra våningsplan. Den är tänkt att inhysa lokaler för publik verksamhet i form av utställningar och föreläsningar, men även för forskning, konservering och magasinering. Det ska också finnas en museishop och någon form av café eller restaurang. Det gräsbevuxna taket är tänkt att fungera som en utsiktsplats där det är meningen att besökaren ska kunna gå upp och blicka ut över omgivningarna och den arkeologiska parken, som också ska anläggas på boplatsoområdet.¹⁰

9

<http://www.staffanstorp.se/primarnavigering/kulturfridid/%20%20uppakra.4.743d22f4115f53f498b800064750.html>

¹⁰ Staffanstorps kommun 2010-01-15, s. 26, 28, 32- 34.

Man vill även från stiftelsens och LUHM:s sida flytta den så kallade Kulturarvsbanken, alltså LUHM:s arkeologiska samlingar, till Uppåkracentret. LUHM ansvarar för arkeologiska fynd funna i Skåne, med ett fåtal undantag. Alltså rör det sig om en mycket stor samling.¹¹

I Kulturarvsbanken ingår självfallet fynden från Uppåkra. Museet har även sedan några år tillbaka en permanent utställning som huvudsakligen visar fynd från Uppåkra. Utställningen kallas ”Barbaricum” och öppnade den 31:e mars 2007. Finansieringen möjliggjordes genom bidrag från Tetra Laval, Crafoordska Stiftelsen samt Stiftelsen Syskonen Willers Donationsfond. Utställningen bygger mycket på en blandning av mystik och modern teknik. Den är indelad i olika teman som till exempel ”den andliga makten”, ”den världsliga makten”, ”handeln” och ”vägen till Lund”. Särskild uppmärksamhet får självklart även det så kallade Uppåkratemplet.¹²

1.5 Forskningshistorik och teoretiskt ramverk

En kortfattad begreppspresentation kan här vara på sin plats. Begreppet *historiebruk* är svårt att använda utan att också nämna *historiekultur* och *historiemedvetande*. Med historiekultur menas texter, artefakter, ritualer, traditioner och annat som har en koppling till det förflutna och därigenom kan sammanlänka dåtid, nutid och framtid. Historiebruk är processer där utvalda delar av historiekulturen aktiveras för att forma en ny meningsskapande helhet. Bakom historiebruket ligger ett historiemedvetande, en uppfattning om förhållandet mellan förflutet, nutid och framtid. I historiebruket reproduceras också historiemedvetandet.¹³

Nedan följer en presentation av ett urval av relevant forskning kring historie- och kulturarvsbruk.

Peter Aronsson, historiker och professor i historie- och kulturarvsbruk vid Linköpings Universitet, diskuterar ingående ämnet i boken *Historiebruk – att använda det förflutna*. Han menar att kulturarvets huvudsakliga användning i det nutida samhället går ut på att stärka människors identitet, utveckla glesbygd och vad han kallar för övergivna ekonomiska zoner, samt på att utveckla upplevelseturismen.¹⁴

¹¹ Sydsvenskan 2008-12-16.

¹² Rosengren 2007; studiebesök på LUHM, 2009-09-04.

¹³ Aronsson 2004, s. 17.

¹⁴ Ibid, s.9.

Arkeologen Cornelius Holtorf menar att arkeologins möjligheter att nå pålitlig kunskap om händelser i det förflutna är små. Han ifrågasätter även relevansen av att ha sann och korrekt kunskap om det förflutna. Istället anser han att arkeologins betydelse och samhällsrelevans ligger i dess förmåga att använda människor som levat i det förflutna och det de lämnat kvar för samtidens egna intressen och behov. Enligt Holtorf bör arkeologin ses i ett populärkulturellt sammanhang, snarare än ett akademiskt, eftersom det är den utbredda fascinationen som den besitter hos allmänheten som rättfärdigar dess existens.¹⁵

1.5.1 Kulturarvsproduktion och Världsarvslistan

År 1972 antog Unescos generalkonferens *The Convention concerning Protection of the World Cultural and Natural Heritage* – eller kort och gott: Världsarvskonventionen. Denna innebär att det land som skrivit under konventionen tar på sig ansvar för skydd och vård av kultur- och naturarv som finns innanför dess gränser. För att uppfylla konventionens krav måste landet ha lagstiftning, utbildning och organisation som garanterar detta skydd. Unesco har även en lista över de platser och företeelser som utsetts till världsarv. Till denna lista kan varje medlemsstat nominera platser som har ett ”särskilt universellt värde”¹⁶. Sverige antog konventionen 1985 och har i nuläget 14 världsarv. Det senaste tillskottet, Radiostationen i Grimeton, återfinns i Halland och togs upp på Världsarvslistan i juli 2004.¹⁷

Jan Turtinen vid Stockholms Universitet diskuterar i sin etnologiavhandling hur världsarv blir till och brukas. I ett kapitel analyserar han hur det gick till när Södra Ölands odlingslandskap nominerades till, och slutligen blev ett världsarv.¹⁸

Turtinen menar att händelseförloppet var en konsekvens av att intressen på lokal, regional och nationell nivå kopplades samman med ett globalt bevarandeinitiativ – Unescos världsarv. Det är alltså inte bara kultur- eller naturarvets faktiska innehåll som avgör om det till slut hamnar på listan över världsarv. De ansökandes insikt om procedurens villkor spelar också in. När det gäller det öländska världsarvet så var det från början tänkt att nomineras som naturarv. Inför nominering bjöds tjänstemän från organisationen Icomos in för att bedöma ifall området hade realistiska möjligheter att bli upptaget på Världsarvslistan. Representanterna från Icomos ansåg att möjligheterna var goda, men att det inte alls rörde

¹⁵ Holtorf 2005, s. 6, 14.

¹⁶ Svenska Unescorådet 2008, s. 11.

¹⁷ Ibid, s. 11.

¹⁸ Turtinen 2006, s. 140ff.

sig om ett naturarv utan snarare ett kulturarv. Landskapet var inte orört, utan präglades av flera tusen år av jordbruk. Således fick man tänka om, områdets naturvärden skulle inte längre lyftas fram i nomineringstexten utan istället skulle man betona hur dess natur formats av människor. Alltså kan man, enligt Turtinen, säga att världsarvet Södra Ölands odlingslandskap skapades i själva nomineringsprocessen.¹⁹

Nomineringshandlingen skrevs av tjänstemän på Länsstyrelsen i Kalmar under Riksantikvarieämbetets övervakande. Detta gjordes enligt Turtinen på ett synnerligen taktiskt sätt. Konventionstexten och konventionens riktlinjer för nomineringstexter studerades ingående och styrde arbetet. Områdets identitet skapades genom att det sattes i relation till andra platser i vitt skilda delar av världen. Det var i dessa jämförelser man valde ut och prisade de aspekter som ansågs göra det öländska odlingslandskapet världsunikt. Själva landskapet var både likt och olik andra i resten av världen, men kunde med rätt retorik överordnas dem och bli världsarv. Den kunskap om ansökningsprocedurer som fanns lokalt och som förbättrades genom internationellt inflytande bestämde ur vilket perspektiv landskapet skulle ses, vilka karaktärsdrag som var viktiga och hur dessa presenterades.²⁰

Owe Ronström diskuterar i kulturarv ur ett konstruktivistiskt perspektiv i sin studie av Visby. Han har studerat den imageförändring han anser att staden genomgått under de senaste decennierna, från ”sliten småstad” till Världsarv och symbol för medeltidens handelsstad. Ronström, själv etnolog i grunden och uppvuxen i Visby, ser historia och kulturarv främst som sociala och kulturella konstruktioner. Således är dessa företeelser främst betydelsefulla i den mån de säger något om samtiden.²¹

Ronström menar att en utnämning av en plats till världsarv och det aktiva bevarandet av den platsen i sig innebär att den förändras. Han menar att utnämningen till världsarv och det arbete som föranledde den har fått ett flertal konsekvenser för Visby. En konsekvens han anser sig se är en ökad gentrifiering av staden. Med detta menar han att ökade huspriser och taxeringsvärden tvingat mindre bemedlade gotlänningar att flytta till förmån för den övre medelklassen.²²

¹⁹ Ibid, s. 142.

²⁰ Turtinen 2006, s. 144ff.

²¹ Ronström 2007, s. 22.

²² Ibid, s. 198.

När vissa företeelser väljs ut som kulturarv, att lyftas fram, visas och minnas blir en oundviklig konsekvens att andra väljs bort. Därför handlar Ronströms kanske viktigast frågeställning om vad som *inte* är kulturarv.²³

1.5.2 Publik arkeologi eller arkeologi inför publik?

Själva den arkeologiska utgrävningen börjar alltmer förvandlas till en besöksattraktion. Det som kanske tidigare oftast stannade vid en kort visning av platsen för boende i området har också i vissa fall utvecklats till aktiviteter som i högre utsträckning ger besökaren möjlighet att själv delta i det arkeologiska arbetet.

Publik arkeologi kan definieras som den arkeologiska vetenskapens kontakt med samhället i stort. Den internationella termen *public archaeology* har använts sedan 1970-talet, konstateras det i inledningen till verket med samma namn av museologen Nick Merriman med flera. Då handlade det om att skydda platser med arkeologisk potential genom att ta hjälp av allmänhetens stöd och engagemang i till exempel lagstiftningsfrågor. I takt med att arkeologin professionaliserades minskade emellertid möjligheterna för allmänheten att delta. Allmänhetens intresse ansåg man sig istället tjäna genom att bevara kulturarvet för framtiden.²⁴

På senare år har arkeologer emellertid börjat ägna ett större intresse åt allmänhetens nyfikenhet. Detta intresse kommer enligt Merriman emellertid inte enbart utifrån självrannsakan hos professionella arkeologer och kulturvårdare, utan hör samman med förändrade förutsättningar. Det har att göra med ursprungsbefolkningars och andra gruppers krav på inflytande över ”sitt” kulturarv och den större uppmärksamhet denna strävan fått på senare år. Det har också att göra med att museer och liknande i större utsträckning blivit tvungna att ta större ansvar för sin ekonomi och därför måste kunna konkurrera med andra besöksmål.²⁵

En viss skillnad kan skönjas i hur det svenska begreppet *publik arkeologi* vanligen används. Båda begreppen innebär ett möte mellan arkeologiskt arbete och allmänhet. Enligt min tolkning av Merrimans användning av det engelska begreppet är detta något bredare och används även för att diskutera rena konflikter som kan uppstå mellan arkeolog och allmänhet. Det svenska begreppet används emellertid främst om metoder för ett mer

²³ Ibid, s. 23.

²⁴ Merriman 2004, s. 3.

²⁵ Ibid, s. 4.

mångfacetterat och demokratiskt uppvisande av arkeologi. Syftet är att frångå traditionell envägsförmedling och istället göra kontakten med allmänheten till ett ömsesidigt ombyte. Ofta ligger fokus även på större möjligheter för allmänheten att delta i utgrävningar. Denna definition innefattas även av det engelska begreppet.²⁶

Viktigt inom den publika arkeologin är att aktivt söka en bredare publik som inte enbart består av amatörarkeologer och andra specialintresserade. Arkeologer ska enligt detta synsätt inte bara tjäna samhällets behov genom att ta fram ny kunskap om det förflutna, utan även interagera med allmänheten här och nu. Ett exempel på detta är projektet ”Arkeologi i Förorten” som bedrevs av Södertörns Högskola. Syftet var att undersöka hur arkeologi och fornlämningar kan användas på ett sätt som kommer de boende i området till gagn. Genom att medvetenhet om det lokala kulturarvet når ut till fler människor och genom att de möjlighet att delta i det tolkande arbetet ska historieskrivningens demokratiska förankring öka. I enlighet med projektet skulle utgrävningsplatsen vara en mötesplats, de boendes frågor och förslag skulle tas tillvara i forskningen för att även denna ska kunna utvecklas.²⁷

Värt att nämna är även projekten ”Människors platser” och ”Arkeologi för alla”, vilka bedrevs av Malmö Kulturmiljö i början av 2000-talet. Projekten gick till stor del ut på arkeologins möjligheter att främja integration och demokrati. Att känna till vad den plats man bor på har för historia kan göra det lättare för människor att känna sig hemma och att känna sig som deltagare, var utgångspunkten för projektets integrationsarbete.²⁸

2 Analys

2.1 Staffanstorps kommun

2.1.1 Centrets funktioner

Staffanstorps kommun är troligtvis den mest aktiva aktören när det gäller att driva satsningarna på ett besökscenter i Uppåkra framåt. Enligt kommunens första förstudie från 2007 skulle enbart en park anläggas, trots tidigare planer på ett modernt upplevelsecenter. Detta motiverades med att ett stort besökscenter i anslutning till utgrävningsplatsen blivit onödigt sedan LUHM öppnat sin ”Barbaricum”-utställning. Det är emellertid också möjligt

²⁶ Svanberg & Wahlgren 2007, s. 11.

²⁷ Ibid, s. 40f.

²⁸ Svanberg och Wahlgren 2007, s. 35ff.

att planerna ändrades av ekonomiska skäl. Sedan tillräckliga medel för att bygga centret säkrats genom det kommunalt ägda bostadsföretaget Staffanstorps hus har planerna återupptagits.²⁹

Enligt förstudien från 2008 ska centret ”utgöra navet i en unik sammanverkan mellan flera funktioner”. Fem sådana funktioner presenteras, varav de första fyra är tämligen konkreta. De går ut på att berätta och visualisera platsens historia, fungera som LUHM:s magasin, fungera som lokal för utställningar, konferenser och seminarier samt utgöra en utgångspunkt för verksamhet i den anslutande parken. Den femte funktionen är emellertid mer diffus. Centret ska ”bli ett internationellt vetenskapligt centrum för järnåldersarkeologi”.³⁰

Ett ofta betonat drag i planerna är att ”Uppåkra ska bli platsen där vetenskap och allmänhet möts.”³¹ Att en mycket stor majoritet av ytan återstår att gräva ut ses som en stor tillgång. Själva den arkeologiska forskningen ska vara en av centrets attraktioner. Detta nämns emellertid oftast i relation till utgrävningarna, så med forskning menar man nog främst att det är fältarbetet som ska visas upp.³²

2.1.2 Den arkeologiska parken

Det är stiftelsens intention att köpa loss marken där boplatsen en gång låg. Detta görs för att kunna ändra markanvändningen. Marken används idag för jordbruk, vilket man dels fruktar ska skada fornlämningen och dels gör den svårtillgänglig för besökare. Planerna är att en arkeologisk park istället ska anläggas på platsen, som också ska utnyttjas som betesmark. I förstudien från 2007 framförs planer på att anlägga en park där de fasta strukturerna markeras med en slags rekonstruerade ruiner. I de senaste planerna är parken fortfarande tänkt att anläggas, men man är väldigt noga med att betona att eventuella markeringar för till exempel bosätningens yttre gränser inte ska kunna förväxlas med rekonstruktioner.³³

Syftet med parken är att synliggöra fornlämningens utbredning i landskapet, men den anses också kunna få ett värde som rekreationsplats.³⁴

²⁹ Staffanstorps kommun//MITEK AB 2007-05.

³⁰ Staffanstorps kommun/Staffanstorps hus 2008-12-18.

³¹ Staffanstorps kommun/Sweco 2010-01-15, s. 3.

³² Ibid, s. 3, 30.

³³ Staffanstorps kommun/MITEK AB 2007-05, s. 4; Staffanstorps kommun/Sweco 2010-01-15, s. 32.

³⁴ Staffanstorps kommun/Sweco 2010-01-15, s. 32, 39.

2.1.3 Regional och kommunal utveckling samt besöksnäring

I den senaste planen för Uppåkracentret presenterar Staffanstorps kommun sin vision för kommunens utveckling och Uppåkras del däri. Denna vision kallar man ”Framtidens kommun – perspektiv 2038”. Uppåkra är tänkt att spela en mycket stor roll i kommunens utveckling. Centret och parken ska locka besökare utifrån såväl som att ge mervärde åt invånarna. ”Uppåkra ska bli det kitt som enar och som skapar en stark profil för Framtidens kommun.”³⁵

Målet är att åt Staffanstorp ”bygga en identitet som är viktig för kommunens positionering i regionen”. Denna identitet ska vila på fem pelare; livsoas, tidskvalitet, stadsliv, inspiration och hembygd. Det är främst den sistnämnda som i texten relateras till Uppåkra.

”Uppåkra [...] är en hembygd lika global som världen själv. En hembygd som kombinerade jordbruk med hantverk och handel – en hembygd som kombinerade kulturcentrum med maktcentrum. Idag ser vi än en gång hur Uppåkra attraherar.”³⁶

Enligt planprogrammet ska UAC alltså hjälpa till att ge kommunen en identitet och en profil. Man hoppas även att etableringen av centret kan få positiva sociala konsekvenser för byns invånare. ”Genom utvecklandet av Uppåkra arkeologiska center kan byns identitet stärkas. Centret kan tydliggöra bygdens unika historia och därigenom stärka stoltheten och hembygdskänslan.”³⁷

Närheten till andra populära besöksmål, som Lunds domkyrka och i framtiden även forskningsanläggningen ESS, anses främja en satsning på turism i Uppåkra.³⁸

2.1.4 Uppåkra i lokalpolitiken

I cirka tio år har politiker från olika partier och båda sidor av det politiska spektret författat motioner till riksdagen för att få statliga pengar till utgrävningar och utökad besöksverksamhet i Uppåkra. De tre senaste motionerna har skrivits utav ledamöter för Folkpartiet, Socialdemokraterna och Moderaterna och är alla daterade den 5 oktober 2009. Två av dem är skrivna av ledamöter som även sitter i kommunfullmäktige i Staffanstorp.

³⁵ Ibid, s. 3

³⁶ Ibid, s. 3

³⁷ Staffanstorps kommun/Sweco, 2010-01-15, s. 39.

³⁸ Ibid, s. 3, 30.

I en motion undertecknad av tio moderata riksdagsledamöter, bland andra Ewa Thalén Finné, ordföranden i Staffanstorps kommunfullmäktige, betonas Uppåkras fyndrikedom och vikten av att utgrävningarna får fortsätta till forskningens och allmänhetens gagn.

”Utifrån Uppåkras unika fynd behövs även ett starkt statligt engagemang. Eftersom projektet är av nationell betydelse är det inte enbart en fråga för stiftelsen, kommunen och regionen, även staten bör inse dess betydelse. Därför bör staten omdisponera medel ur relevanta anslag i syfte att kunna stödja arbetet med de arkeologiska publika utgrävningarna och ett fortsatt tillvaratagande av kunskaperna och fynden.”³⁹

Motionärerna vill alltså att riksdagen ska besluta om att öronmärka medel specifikt för fortsatt verksamhet i Uppåkra. Paralleller dras i motionen till Birka och den nya kännedom om järnålderns människor som utgrävningarna där gav. Uppåkraboplatsen beskrivs som Sveriges största förhistoriska boplatz och riksdagsledamöterna betonar att den var ”betydligt större än Birka”⁴⁰.

De socialdemokratiska riksdagsledamöterna Torbjörn Lövendahl, ledamot i Staffanstorps kommunfullmäktige, och Ronny Oleander är i sin motion otydligare när det gäller vad de egentligen vill. I förslaget till riksdagen står att läsa att de vill ”att staten ser över möjligheten till bättre uppmärksamhet åt Uppåkra Arkeologiska Center med dess olika publika aktiviteter.”⁴¹ Det är emellertid svårt att tolka motionen på något annat sätt än att ledamöterna vill att staten engagerar sig ekonomiskt. Vidare skriver de i sin motivering att:

”Projektet bedöms vara en nationell angelägenhet, varför man bör sträva efter att uppnå en stabil ekonomisk grund med garantier från flera offentliga nivåer. Mot denna bakgrund bör man se över förutsättningarna för att säkerställa att det finns ekonomiska resurser för att förverkliga och driva Uppåkra Arkeologiska Center med dess olika publika aktiviteter.”⁴²

Uppåkra har även använts i den politiska debatten i lokalpressen, trots att verkar råda enighet mellan blocken om att en satsning bör göras. När kommunfullmäktige, med borgerlig majoritet, hösten 2007 beslutade sig för att finansiera en arkeologisk park i Uppåkra kritiserades de i Sydsvenskan av oppositionsrådet Torbjörn Lövendahl för att beslutet tagit för lång tid. Lövendahl ansåg att ”Det är ett fattigdomsbevis att man inte haft

³⁹ Motion till riksdagen, 2009/10:Kr327.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Motion till riksdagen, 2009/10:Kr330.

⁴² Ibid.

en utställningsverksamhet. Man pratar om att marknadsföra Staffanstorp och här har vi alla möjligheter”⁴³

I en senare intervju fortsatte Lövendahl på samma linje. ”Det är positivt att alliansen tar det här steget och kör igång. Det verkar ju ha suttit långt inne.” Han menade vidare att det skulle vara otillräckligt att enbart anlägga parken och att även ett upplevelsecenter på platsen är nödvändigt.⁴⁴

2.2 Kulturdepartementet och Riksdagen

Som nämndes ovan finns tre motioner till riksdagen skrivna den 5 oktober 2009, vilka alla yrkar på statliga pengar till Uppåkrasatsningen. I skrivande stund är besluten ännu inte tagna, men kulturutskottet har behandlat frågan och yrkar på avslag i alla tre fallen. Detta med motiveringen att den nybildade stiftelsens arbete utgör ett gott exempel för hur regional samverkan kring kulturarv kan fungera och att initiativ från riksdagen därför inte behövs. Det verkar alltså inte troligt att projektet kommer att tilldelas några statliga medel under den närmast överskådliga tiden.⁴⁵

2.3 Region Skåne

Regionfullmäktige beslutade den 23 juni 2009 om deltagande i bildandet av stiftelsen UAC. Regionen bidrar med ett stiftelsekapital på en miljon kronor och kommer att budgetera för kostnader relaterade till driften av centret i sin budget för år 2014.⁴⁶

Beslutet motiveras med att Uppåkraområdet är unikt och ”har genom utvecklingsinsatser förutsättningar att bli ett attraktivt besöksmål i Skåne som kan locka till sig kulturturism, forskare och studiebesök av olika slag”⁴⁷.

Rolf Tufvesson(fp), ordförande i Region Skånes kulturnämnd vill också se Uppåkra på Unescos Världsarvslista, vilket han framfört i en artikel i Skånska Dagbladet i januari 2009. Han kallar även Uppåkra för ”nordens Pompeji”, en jämförelse som han tyvärr inte utvecklar vidare.⁴⁸

⁴³ Sydsvenskan 2007-10-11.

⁴⁴ Sydsvenskan 2007-08-24,.

⁴⁵ Kulturutskottets betänkande 2009/10:KrU8

⁴⁶ Region Skåne 2009-06-23.

⁴⁷ Ibid, bilaga 1.

⁴⁸ Skånska dagbladet 2009-01-20.

I Regionala tillväxtnämndens yttrande daterat 2009-04-17 och kulturnämndens dito daterat 2009-05-29 föreslås att regionfullmäktige bör medverka i bildandet av Stiftelsen UAC. Detta motiveras med att Uppåkras fyndrikedom och fördelaktiga geografiska läge innebär goda förutsättningar för en satsning på både besöksverksamhet och forskning. Centrets möjligheter att betala för sig själv anses dock svårbedömda. Jämförelser görs här, som så ofta annars, till Birka. Den publika verksamheten på Birka drivs sedan 2008 av en privat entreprenör, nämnderna anser att även besökscentret i Uppåkra bör göra så på sikt. Enligt yttrandet har Birka emellertid haft svårt att komma upp i tillräckliga besökssiffror.⁴⁹

2.4 Regionsmuseerna

Påpekandet om Birkas besökssiffror har gjorts av Malmö Museer, Regionmuseet i Kristianstad och Kulturen i Lund i ett gemensamt uttalande. I stort ser museerna positivt på Uppåkrasatsningen, men varnar för att intresset, både från media och från besökare, kan komma att svalna när de arkeologiska utgrävningarna är avslutade. Det är här Birkajämförelsen kommer in. Sedan utgrävningarna avslutades i slutet av 1990-talet har besökssiffrorna enligt museernas utlåtande halverats.

I ett uttalande i Sydsvenskan i juni 2009 sa Malmö Museers chef Göran Larsson att ett upplevelsecenter i Uppåkra skulle behöva dra minst 100 000 besökare om året och jämför med Birkas motsvarighet som i nuläget knappt kommer upp i 50 000 årliga besök. Han menar också att det koncept som är tänkt att användas i Uppåkra är särskilt ekonomiskt krävande.⁵⁰

”I Uppåkra finns inga synliga lämningar ovan mark. Det blir utgrävningarna och utställningarna som utgör sevärdheten. Utgrävningar är kostnadskrävande liksom att förnya utställningarna för att ge folk anledning att göra nya besök.”⁵¹

2.5 Lunds Universitets Historiska Museum

Per Karsten, chef för LUHM, skriver i sin utredning av Uppåkras potential som besöksattraktion om platsen i mycket entusiastiska ordalag. Han kallar fornlämningen för ”ett slags riksarkiv för järnåldern”.⁵²

⁴⁹ Region Skåne 2009-06-23, bilaga 4.

⁵⁰ Sydsvenskan 2009-06-15.

⁵¹ Ibid.

Karsten beskriver möjligheterna att locka ett stort antal besökare på ett mer positivt sätt än regionmuseernas chefer. Han påpekar att utställningen Barbaricum har tiodubblat museets besökarantal samt att UAC inte ska konkurrera med andra förhistoriskt inriktade besöksmål, utan komplettera och marknadsföra dessa. Centret ska fungera som en ”regional informationskanal”^{53, 54}.

Föga förvånande läggs mycket fokus på Kulturarvsbanken och dess betydelse. En förutsättning är det beslut som universitetet tog 2007 om att LUHM även i framtiden ska förvalta arkeologiska fynd från Skåne. Att fynden stannar i Skåne är enligt Karsten den viktigaste förutsättningen för att kunna bedriva publik verksamhet. Även han ser ett framtida Uppåkra som identitetsskapande och identitetsbekräftande. Verksamheten där och flytten av Kulturarvsbanken anser han kommer att ”stärka den lokala och regionala kulturarvsidentiteten”.⁵⁵

Museichefen vill se en flytt av Kulturbanken till Uppåkras framtida besökscenter. En anledning till detta är ekonomisk, de nuvarande lokalerna är dyra och att avtalet med ägaren innebär att en investering i att anpassa lokalerna för konservering och magasinering av känsliga föremål inte hade varit förmånligt.⁵⁶

Även Karsten betonar de fortsatta arkeologiska grävningarnas dragningskraft och hur liten del av platsen som än så länge undersökts. Upplevelsevärdet som platsen besitter ligger enligt Karsten i att kunskapen ökar för varje år och att allmänheten kommer kunna vara med när nya upptäckter görs.

”Att vara med när ny kunskap tas fram, att få bevittna när nya och märkliga föremål åter ser dagens ljus är mycket spännande både för besökaren och för arkeologen.”⁵⁷

Han tror också att dessa förhållanden innebär att centret och utgrävningarna kommer att få många återkommande besökare som vill se vad som hänt sedan förra säsongen och hur fynden de sett i fält har tolkats.⁵⁸

⁵² Region Skåne 2009-06-23, bilaga 2.

⁵³ Ibid, s. 6.

⁵⁴ Ibid, s. 3, 6.

⁵⁵ Ibid, s.4, 6.

⁵⁶ Region Skåne 2009-06-23, bilaga 2, s. 19.

⁵⁷ Ibid, s. 16.

⁵⁸ Ibid, s. 5f, 16.

Att fältarkeologin fortsätter i samma takt som tidigare fram till öppnandet av centret anses också viktigt. Ett avbrott skulle enligt Karsten ”sända en mycket negativ signal till omvärlden”.⁵⁹

2.6 Lunds Universitet

Universitetet återfinns inte bland stiftarna, men ingår som en av två vetenskapliga garanterna och har sedan slutet av 1990-talet utbildnings- och forskningsintressen i Uppåkra. Rektor Per Eriksson skriver i ett Letter of Intent daterat 2009-06-04 att universitetet ställer sig positivt till att medverka i satsningen samt att ”konceptet harmonierar med universitetets strategiska plan och det planerade centret förväntas bli ett ledande forum för vetenskapliga möten, för populärvetenskaplig förmedling och avancerad arkeologisk turism.”⁶⁰

Rektorn är emellertid försiktig med att avlägga några löften när det gäller vilken form universitetets deltagande kommer att ta och menar att långsiktiga utredningar först måste göras. Framförallt nämns att det finns aspekter som måste tas i beaktning när det gäller en eventuell flytt av Kulturarvsbanken från de nuvarande lokalerna.⁶¹

2.7 Institutionen för arkeologi och antikens historia vid Lunds Universitet

Ansvaret för den arkeologiska forskningen och utbildningen vid Lunds Universitet ligger på Institutionen för arkeologi och antikens historia. Med anledning av den senaste planen skickade institutionens prefekt, Kristina Jennbert, en skrivelse till universitetets vicerektor Sven Strömquist. I brevet framför hon ett antal anmärkningar på Staffanstorps kommuns planer angående forskningsverksamheten på UAC.⁶²

Jennbert menar att institutionen inte kan garantera ett långsiktigt forsknings- och utbildningsengagemang i Uppåkra, dels av ekonomiska skäl och dels på grund att forskningens fokus i framtiden kan komma att skifta från järnålderns centralplatser till andra fält. Vidare framförs att den arkeologiska forskningen är beroende av den typ av universitetsmiljö som finns i Lund, med de resurser och tvärvetenskapliga nätverk som finns i en sådan. Institutionen är också beroende av tillgång till material i Kulturarvsbanken, varpå

⁵⁹ Ibid, s. 5.

⁶⁰ Region Skåne 2009-06-23, bilaga 4.

⁶¹ Ibid.

⁶² Jennbert 2010-02-18, s. 1f.

man ställer sig negativ till en flytt av denna till Uppåkra. Jennbert skriver också att centret ”lanseras i planprogrammet främst som ett besöksmål för turism och rekreation. Grunden för projektet är arkeologisk forskning och utbildning, men denna har en relativt underordnad roll i beskrivningen av syftet med UAC.”⁶³

2.8 Lunds kommun

Utvecklingen av Uppåkra som besöksplats var en viktig del i Lunds ansökan om att bli europeisk kulturhuvudstad 2014. Några veckor efter att stiftelsen bildats kom emellertid beslutet att det inte blev Lund utan Umeå som utsågs till kulturhuvudstad. Vilken roll Lunds kommun kommer att spela i utvecklingen av Uppåkracentret är alltså oklart.

2.9 Gemensamma uttalanden

Sydsvenska dagbladet publicerade den 14e februari 2008 en artikel skriven av Skånes landshövding Göran Tunhammar, ordföranden i Region Skånes kulturnämnd Rolf Tufvesson samt Mikael Sandin och Mats Helmfrid, kommunstyrelseordförande i Staffanstorps respektive Lunds kommuner. Artikelns rubrik löd *Gör Uppåkra till ett nytt Birka*. Kontentan är att utvecklandet av Uppåkra borde vara en statlig angelägenhet och inte bara för Sverige utan även för Danmark. Statligt stöd anser de vara en förutsättning för att projektet ska kunna ros i hamn. Återigen betonas den mångfacetterade potential man anser finns i att så mycket av bosättningen fortfarande finns kvar att gräva ut. Enligt författarna kommer det ta minst 50 år innan hela ytan är undersökt.⁶⁴

Uppåkra beskrivs som ”en av de mest underskattade och minst upptäckta kulturskatterna vi har i Sverige”⁶⁵. Man nämner också att utgrävningarna av handelsplatsen Birka i Mälardalen har åtnjutit större uppmärksamhet.

Vidare skriver artikelförfattarna:

”Att Uppåkra hamnat i skymundan är en stor förlust för Skånes och Sveriges medborgare, för universitet arkeologi och turism. Fornlämningen Uppåkra utgörs av 40 hektar, varav endast 200

⁶³ Jennbert 2010-02-18, s. 1.

⁶⁴ Sydsvenskan 2008-02-14.

⁶⁵ Ibid.

kvadratmeter är utgrävda. Utgrävningarna har bara gett en glimt av allt som gömmer sig i jorden, och vad Uppåkra som publik attraktion skulle kunna utvecklas till.”⁶⁶

2.8 Diskussion

Inom satsningen på en utveckling av den arkeologiska och publika verksamheten kring järnåldersboplatsen finns ett flertal olika intressenter. Dessa verkar emellertid alla lokalt eller regionalt. Flertalet av dem har som uttalad ambition att det planerade centret ska få en internationell prägel och att järnåldersboplatsen på sikt ska tas upp på Unescos världsarvslista. Viljan är också stor från de inblandades sida att få in statliga pengar till projektet. Trots flertalet motioner har intresset från Kultdepartementet emellertid varit svalt.

Förhoppningen från motionärernas sida är självklart att i första hand säkra ytterligare finansiella medel, men öronmärkta, statliga pengar åt Uppåkrasatsningen skulle också innebära en bekräftelse på vad ledamöterna envist förkunnar i sina motioner; att Uppåkra är en nationell angelägenhet. Intressant är också att man i motionerna till riksdagen lägger störst vikt vid Uppåkras historiska värde, och inte så mycket på centrets utvecklingspotential.

Utmärkande för det nya centret ska vara en blandning av flera funktioner, så som forskning, turism, museiverksamhet och fyndkonservering, men det är också detta som kan sätta käppar i hjulet för planerna. De olika intressena överlappar varandra i många fall, men det finns också risk för konflikter då vissa funktioner kan komma att prioriteras över andra. Framför allt verkar det finnas synnerligen olika åsikter om Uppåkracentret inom universitetet. Historiska museets chef är översvallande positiv till projektet och en flytt av Kulturarvsbanken dit medan rektorn gärna ser att Universitetet deltar i satsningen, men uttrycker sig försiktigt när det gäller vilken form ett sådant deltagande ska få. Samtidigt verkar projektet vara bristfälligt förankrat hos Institutionen för arkeologi och antikens historia, som har hand om universitetets arkeologiska forskning.

Regionmuseerna i trakten ombads lämna sina synpunkter på projektet och varnade för att besöksiffrorna för ett center i Uppåkra skulle kunna komma att sjunka när nyhetens behag lagt sig. Det är också möjligt att det ligger i museernas intresse att det inte görs för många nyetableringar i regionen, eftersom en sådan utveckling kanske innebär ökad turism men även ökad konkurrens om de bidrag och anslag som finns. Per Karsten hävdar emellertid i

⁶⁶ Ibid.

sin utredning att UAC inte kommer att konkurrera med andra förhistoriskt inriktade besöksmål, utan komplettera och marknadsföra dessa.

En kvarstående farhåga som framförts är emellertid att besökssiffrorna kan komma att dala drastiskt när de arkeologiska utgrävningarna till slut är färdiga. Avsaknaden av fortsatt fältarkeologi och säkert också den medieuppmärksamhet den kan generera anses, som nämndes i analysen ovan, vara ett viktigt skäl till att Birkas besökssiffror sjunkit sedan utgrävningarna på 1990-talet. Flera forskare, bland dem Holtorf, menar på liknande sätt att det inte främst är de arkeologiska resultaten som drar intresse från allmänheten, utan snarare potentialen för nya upptäckter och det arkeologiska fält- och tolkningsarbetet. Något som återkommande betonas i såväl plandokument som tidningsartiklar och riksdagsmotioner är hur mycket som fortfarande återstår att gräva ut i Uppåkra. Det är denna faktor som är tänkt att bli centrets stora dragplåster. Medan det fortfarande finns kvadratmetrar kvar att undersöka kan man teoretiskt sett hitta precis vad som helst.

En ambition som åtminstone Region Skåne och Staffanstorps kommun delar är att på sikt få med Uppåkra på Unescos Världsarvslista. Motiven bakom detta är troligtvis inte, som man kanske skulle gissa vid första anblick, att platsen ska få ett högre skydd. De länder som skrivit på Världsarvskonventionen, bland andra Sverige, tar på sig att skydda landets samlade kultur- och naturarv som det definieras i konventionens första artikel. Det är alltså inte bara de platser som finns med på Världsarvslistan som skyddas av konventionen.⁶⁷

En plats på listan innebär emellertid också status, gratis marknadsföring och ökad turism. Uppåkracentret är tänkt att ha en internationell prägel och då skadar säkert inte den internationella uppmärksamhet som ett världsarvsutnämmande skulle ge. Skåne har dessutom inget världsarv sedan tidigare så det är också möjligt att det är en del lokalpatriotisk populism som ligger bakom till exempel kulturnämndens ordförande Rolf Tufvessons uttalanden i frågan.

Det förflutnas identitetsskapande egenskaper används flitigt i källmaterialet. LUHM:s chef Per Karsten ser en stärkt lokal och regional identitetskänsla som en trolig konsekvens av centrets bildande och av en flytt av Kulturarvsbanken till Uppåkra.

Staffanstorps kommun använder å sin sida medvetet Uppåkras historia och framtid för att profilera sig i regionen. Man räknar även med att Uppåkra kommer att förstärka identitetskänslan hos lokalbefolkningen. Tempusformerna verkar nästan flyta in i varandra

⁶⁷ Svenska Unescorådet 2008, s. 24.

när Uppåkra diskuteras i källmaterialet. Ofta är det svårt att veta vad det är som ska stärka identiteten. Är det den forntida bopplatsen? Är det de arkeologiska lämningarna som finns kvar av dem? Eller är det själva centret? Kommer Uppåkra bli synonymt med en centralplats från järnåldern, med ett internationellt center för järnåldersarkeologi eller kanske rentav med det arkeologiska fältarbetet i sig?

3 Avslutning

3.1 Slutsatser och sammanfattning

I Uppåkra vill Staffanstorps kommun, med stöd från framförallt Region Skåne och LUHM, uppföra ett besökscenter som ska förena forskning, förmedling och upplevelseturism. Inom stiftelsen UAC finns stora ambitioner att göra Uppåkra känt nationellt och internationellt, men än så länge har engagemanget en tydligt regional karaktär. Motioner till riksdagen om att avsätta statliga medel till verksamheten har hittills inte fått något gensvar.

I planerna för UAC används inte bara fynden och deras historia, utan även den spänning som många förknippar med arkeologiskt fältarbete. Idag är två mindre gravhögar det enda som finns kvar av bopplatsen ovan mark. Detta är troligtvis en anledning till att planerna för Uppåkracentret är kraftigt fokuserade på fortsatta arkeologiska utgrävningar. Uppåkras styrka är att under de oansenliga åkrarna ligger större delen av den långvariga centralplatsen fortfarande orörd. De fortsatta utgrävningarna anses alltså ha ett stort upplevelsevärde för besökare.

För boende i regionen förväntas Uppåkra få en identitetsförstärkande funktion. För kommunen är satsningen också ett sätt att profilera sig i regionen.

Det återstår emellertid att se om det verkligen blir något arkeologiskt center i Uppåkra. Det finns fortfarande problem och oklarheter att lösa. Stiftarna själva har sagt att ekonomiskt stöd från staten är nödvändigt om man ska kunna satsa långsiktigt, men intresset har på statlig nivå varit svalt. Samtidigt ställer sig Institutionen för arkeologi och antikens historia direkt negativa till en flytt av någon del av universitetets verksamhet till Uppåkra, LUHM:s Kulturarvsbank inkluderad. Museets chef Per Karsten ser däremot gärna en flytt av föremålen. Något beslut i frågan har universitetet inte tagit.

Avslutningsvis kan jag konstatera att de planer och andra dokument som utgjort uppsatsens källmaterial visat prov på ett aktivt kulturarvsbruk från flera intressenters sida. Det har emellertid varit en svår utmaning att försöka ge en komplett bild av ett ärende som ännu inte är avslutat.

4 Referenser

4.1 Litteratur

Aronsson, P, 2004. *Historiebruk - att använda det förflutna*, Studentlitteratur, Lund.

Holtorf, C. 2005, *From Stonehenge to Las Vegas. Archaeology as Popular Culture*, Walnut Creek.

Hårdh, B. & Larsson, L. 2007, *Uppåkra – Lund före Lund*, Föreningen Gamla Lund Årsbok 2007, Lund.

Merriman, N. (red) 2004, *Public Archaeology*, London.

Nordgren, K, 2006, *Vems är historien? Historia som medvetande, kultur och handling i det mångkulturella Sverige*, Umeå.

Ronström, O. 2007, *Kulturarvspolitik. Visby. Från sliten småstad till medeltidsikon*, Stockholm.

Rosengren, J. 2007, *Barbaricum*, Lund.

Svanberg, F. & Wahlgren, K. 2007, *Publik arkeologi*, Statens Historiska Museum, Stockholm.

Turtinen, J. 2006, *Världsarvets villkor. Intressen, förhandlingar och bruk i internationell politik*, Stockholm.

Svenska Uneskorådet 2008, Unescos Konvention om Skydd för Världens Kultur- och Naturarv, *Svenska Uneskorådets skriftserie 2/08*.

4.2 Offentliga handlingar

Jennbert, K, 2010-02-18, ”Angående arkeologiska Institutionens roll i Uppåkra”, Brev till Sven Strömquist, Lunds Universitet.

Regionfullmäktige, 2009-06-23, Beslutsförslag. Bildande av stiftelse – Uppåkra Arkeologiska Center, *dnr 0801149*.

Staffanstorps kommun/Mitek AB, 2007-05, *Uppåkra Arkeologiska Park. Förstudie*.

Staffanstorps kommun/Staffanstorpshus AB, 2008-12-18, *Uppåkra arkeologiska center. Förstudie*.

Staffanstorps kommun/Sweco, 2010-01-15, *Program. Uppåkra Arkeologiska Center*.

Sveriges riksdag, *Motion till riksdagen 2009/10:Kr327*.

Sveriges riksdag, *Motion till riksdagen 2009/10:Kr330*.

Sveriges riksdag, *Kulturutskottets betänkande 2009/10:KrU8. Vissa kulturmiljöfrågor*.

4.3 Tidningsartiklar

Amnell, M, ”Museichefer: Svårt nå publikmål för nytt arkeologiscenter”, *Sydsvenska dagbladet*, 2009-06-15.

Glimberg, M, ”Fyra miljoner till arkeologisk park”, *Sydsvenska dagbladet*, 2007-10-11.

Martelius, S, ”Arkeologiska skatter kan få en framtid i Uppåkra”, *Sydsvenska Dagbladet*, 2008-12-16.

Nasr, N, ”Staffanstorp satsar på arkeologisk park”, *Sydsvenska dagbladet*, 2007-08-24.

Toft, Henrik, ”Uppåkra kan bli världsarv” *Skånska dagbladet*, 2009-01-20.

Tunhammar,G, Helmfrid, M, Sandin, M & Tufvesson, R, ”Gör Uppåkra till nytt Birka”, *Sydsvenska dagbladet*, 2008-02-14